दर्शपूर्णमासयोः सोमयागेन सह पौर्वापर्यम्

DSV Jagannatha Sharma
Assistant Professor
Kalpa Department, S.V. Vedic University,Tirupati

एष वै देवरथो यद्दर्शपूर्णमासौ यो दर्शपूर्णमासाविष्ट्वा सोमेन यजते रथस्पष्ट एवा – वसाने वरे देवानामवं स्यत्येतानि वा अपरूँषि संवत्सरस्य यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते-

एष वा इत्यादि ॥ देवरथः देवानां रथस्थानम्। रथस्पष्टः रथेन [1]प्रकाशितः क्षुण्णः।"तृतीया कर्मणि" (पा ६.२.४८) इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम्। तत्र देवानां वरे उत्कृष्टे [2]अवसाने देवानां स्वभूते देवानां गृहे अव स्यति देवयजनमध्यवस्यति। तादृशे देवैः स्वभ्यस्ते देवयजनेनेनेष्टं भवति॥

पञ्चमेभ्युदयेष्ट्याद्यास्तिस्र इष्टय ईरिताः॥

एष इति॥ अथ षष्ठे दर्शपूर्णमासयोः सोमयागेन सह पौर्वापर्य [3]विधत्ते - 'एष वै देवरथो यद्दर्शपूर्णमासौ यो दर्शपूर्णमासाविष्ट्वा सोमेन यजते रथस्पष्ट एवावसाने वरे देवानामव स्यति' इति॥ दर्शपूर्णमासौ इति यत् अस्ति 'एषः एव देवानां [4]रथः रथसदृशः। तथा सति प्रथमतः "दर्शपूर्णमासौ 'इष्ट्वा पश्चात् 'सोमेन यः "यजते तस्यानुष्ठाने महत् सौकर्यं भवति। यथा लोके भूयो रथसंचरणेन [5]मार्गस्थ कण्टकपाषाणादिषु क्षुण्णेषु [6]सः मार्गो विस्पष्टो [7]भवति, अयमस्य ग्रामस्य मार्ग इति सुखेन [8]अध्यवसातुं शक्यते, कण्टकाद्यभावात् वरः श्रेष्ठश्चासौ भवति। तादृशे मार्गे मनुष्या अनायासेन गन्तुं शक्नुवन्ति। तथा 'देवानां संबन्धिना दर्शपूर्णमासरथेन स्पष्टे सुखेनाध्यवसातुं शक्ये श्रेष्ठे मार्गे यजमानः सोमेन यष्टुमध्यवस्यति। दर्शपूर्णमासयोरिष्टिप्रकृतित्वात् तयोः प्रयोगे स्वाधीने सति तद्विकृतिभूताः सोमाङ्गभूताः प्रायणीयाद्याः साङ्गाः सुखेनानुष्ठातुं शक्यन्ते। अननुष्ठितयोस्तु दर्शपूर्णमासयोः सोमप्रकरणे दीक्षणीयादिकर्म स्वरूपमात्रस्योपदिष्टत्वात् तदङ्गानि प्रयाजादीन्यनुष्ठातुं न शक्यन्ते। तस्मादिष्टिपूर्वत्वम्॥

एतानीति॥ [9]"अथ दर्शपूर्णमासी बहुधा प्रशंसति"। तत्र प्रथमं संवत्सरावयवत्वेन प्रशंसति- ' एतानि वा अङ्गापरूषि संवत्सरस्य यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजतेङ्गापरूँपुष्येव

ङ्गापरूँण्येव संवत्सरस्य प्रतिं दधात्येते वै संवत्सरस्य चक्षुषा यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते ताभ्यामेव सुवर्गं लोकमनुं पश्यत्ये (१) षा वै देवानां विक्रान्तिर्यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमत एष वै देवयानः पन्था यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते

अङ्गापरूँषि अङ्गानि च परूंषि पर्वाणि च संवत्सरस्थितिहेतुत्वात्। "परादिश्छन्दसि"(पा ६.२.१९९) इत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम्। प्रतिधानम् [10]अविचलितस्थापनम्॥ संवत्सरनिबन्धनाश्च सर्वेर्थाः। संवत्सरात्मनः चक्षुः स्थानीयाख्यां साक्षादव्यवधानेन स्वर्गम् अनुक्रमेण पश्यति स्वर्गोस्य प्रकाशितो भवति।

विक्रान्तिः विशिष्टं क्रमणम्। आभ्यां देवा हि विक्रमवन्तो वीरा भवन्ति धारकत्वात् तेषाम्। अनुविक्रमते इति। यत्रयत्र देवा विक्रमन्ते तत्रतत्रायमप्रतिबन्धेन विक्रमते।

संवत्सरस्य प्रति दधाति। यथा मनुष्यस्य हस्तपादादीन्यङ्गानि मणिबन्धकूर्परकक्षादिसंधिरूपाणि परूंषि पर्वाणि तथा संवत्सरस्य द्वादश दर्शा अङ्गानि दादश पौर्णमास्यः परूंषि, तद्विदित्वा [11]"अनुष्ठाने तदुभयं" प्रति दधाति [12]सम्यगनुष्ठापयति॥

एत इति॥ अथ चक्षुष्ट्वेन प्रशंसति - 'एते वै संवत्सरस्य चक्षुषी यद्दर्श पूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते ताभ्यामेव सुवर्ग लोकमनुं पश्यति' इति॥

एषेति॥ अथ [13]पराक्रमरूपेण प्रशंसति- 'एषा वै देवानां विक्रान्तिर्यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमते' इति॥ 'सर्वेभ्यः कामेभ्यो दर्शपूर्णमासौ' इति शाखान्तरे श्रुतत्वात् युद्धजयहेतुत्वमप्यस्तीति [14]पराक्रमरूपत्वम्॥

---

1 पं२ . स्पाशनरू ; १ द्धय मै४ . स्याशित्ररू ; १ द्धय तं ३ ण लं. स्पाशिनः ;१द्ध।
2 तं३णलं. अवस्थाने।
3 अण इण उणकणजोण नाण पाण हा . विधीयते।
4 ण डण श्रृंण हो १ . रथः श नास्ति।
5 आणकणड . महामार्ग द्य
6 आण क. शसःश नास्ति।
7 हो१ . भवतीति।
8 ना. अध्यवसितुंय ड. अनुष्ठातुम्।
9 आणक . दर्शपूर्णमासयोर्बहुधा प्रशस्यतेय अणइण उण जोण नाण पाण हा . दर्शपूर्णमासौ प्रशस्येते।
10 तं३ . स्थानम्।
11 जोण ना . अनुष्ठानेन तदुभयेय अण इण उण डण पाणहाण हा १ . अनुष्ठाने तदुभये।
12 श्रृं. सम्यगवस्थापयति।
13 आण कण हा . इन्द्रपराय अण इण उणपा. इन्द्रं परा य जो ना . इदं परा।
14 अणइण उण जोए नाए पाण हा . पराक्रमहेतुत्वं।

य एव देवयानः पन्थास्त ँ समारोहत्येतौ वै देवानाँ हरी यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते यावेव देवानाँ हरी ताभ्यां (२) मेवेभ्यो हव्यं वहत्येतद्वै देवानामास्यं यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते

लक्षणेनोः कर्मप्रवचनीयत्वम्(पा १·४·९०)। “वृत्तिसर्गतायनेषु क्रमः”(पा १·३.३८) इति वृत्तावात्मनेपदम्।

देवयान इति || देवा येन यान्ति स देवप्रयातो मार्ग : देवयानः। देवैः सदा मुक्तमार्ग एवेति॥ देवा येन प्राप्यन्ते देवप्राप्तिहेतुत्वात् हरी अश्वौ हविषां वाहनस्थानीयत्वात्॥

आस्यमिति॥ अभ्यवहर्तव्याधारत्वात्। साक्षात् अव्यवधानेन देवानाम् आस्ये हुतं भवति॥

हविर्धानी || सोमस्य हविराधारदर्शपूर्णमासवत्त्वात् दर्शपूर्णमासयाजी हविर्धनी। [1]“किं च” यदयं सायंप्रातः अग्निहोत्रं जुहोति दर्शपूर्णमासौ एव अहरहः यजते, तस्मादयं

एष इति॥ अथ [2]स्वर्गमार्गत्वेन प्रशंसति-'एष वै देवयानः पन्था यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते य एवं देवयानः पन्थास्तर समारोहति' इति॥ देवा यान्ति गच्छन्ति [3]यस्मिन् मार्गे सोयं देवयानः॥

एताविति॥ अथाश्वरूपेण प्रशंसति- 'एतौ वै देवानाँ हरी यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते यावेव देवाना हरी ताभ्यामेवैभ्यो हव्यं वहति' इति॥ 'एभ्यः अग्न्यादिदेवेभ्यः ताभ्याम् एव दर्शपूर्णमासाभ्यां यजमानः पुरोडाशं वहति॥

एतदिति॥ अथ देवमुखत्वेन प्रशंसति- 'एतद्वै देवानामास्यं यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते साक्षादेव देवानामास्ये जुहोति' इति॥ [4]साक्षात् व्यवधानमन्तरेण एव यथा ब्राह्मणाय दत्तमन्नं पात्रहस्तव्यवधानेन मुखं [5]“प्रविशति, तद्वनेत्यर्थः”

साक्षादेव देवानामास्ये जुहोत्येष वै हविर्धानी यो दर्शपूर्णमासयाजी सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहोति यजते दर्शपूर्णमासावहरहर्हविर्धानिनाँ सुतो य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते हविर्धान्यस्मीति सर्वमेवास्य बर्हिष्यं दत्तं भवति

हविर्धानिनां सुतः अपि हविर्धानीभिः सुन्वानैः अनुज्ञातः। हविर्धानित्वं पर्वणि पर्वणि असुन्वानत्वमस्यानुमन्यते। पर्वणि सुन्वानः अहरहर्दर्शपूर्णमासयाजी भवति॥

य एवमित्यादि॥ एवं हविर्धानी अस्मि इति विद्वान् यः एतौ यजते अस्य संबन्धि यत् दत्तं यावान् कश्चिदस्य धनव्ययः स सर्वो बर्हिषि यज्ञे विनियुक्तो भवति। सहविर्धानत्वात् सर्वो व्ययो यज्ञे व्ययो भवतीति॥

एष इति॥ अथ सोमयाजित्वसंपादनेन [6]स्तौति-'एष वै हविर्धानी यो दर्शपूर्णमासयाजी सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहोति यजते दर्शपूर्णमासावहरहर्हविर्धानिना सुतो य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते हविर्धान्यस्मीति सर्वमेवास्य बर्हिष्यं दत्तं भवति' इति॥ हवींषि सोमग्रहरूपाणि [7]धीयन्त आसाद्यन्ते यस्मिन् मण्डपे तदिदं हविर्धानं, तदस्यास्तीति 'हविर्धानी सोमयाजी। दर्शपूर्णमासयाजिनः सोमयाजित्वं कथमिति [8]तदुच्यते- आधानानन्तरमेव [9]प्रवृत्तं यत् अग्निहोत्रं तत्प्रतिदिनं सायंप्रातः 'अनुतिष्ठति, पर्वणि पर्वणि च दर्शपूर्णमासौ 'यजते। तदुभयानुष्ठानेन हविर्धानिनां सोमदेवानां प्रतिदिनं सोमोभिषुतो भवति। [10]सोमाभिषवेण या प्रीतिः सा देवानामत्र संपद्यते। [11]अग्निहोत्र दर्शपूर्णमासप्रवृत्त्या तदनन्तरभाविनि सोमयागेपि प्रवर्तिष्यत [12]इत्येवं तैर्निश्चेतुं शक्यत्वात्॥ तत्प्रवृत्तिक्रमश्च [13]सूत्रकारेण दर्शितः- “अथैकेषाम्-अग्नीनाधाय हस्ताववनिज्य संवत्सरमग्निहोत्रं [14]हुत्वा दर्शपूर्णमासावारभते। ताभ्यां संवत्सर मिष्ट्वा सोमेन पशुना वा यजते। तत ऊर्ध्वमन्यानि कर्माणि [15]कुरुते" (आपश्री ५.२३.२) इति। यः यजमानः एवं देवानां भविष्यत्सोमयागविषयां प्रीतिं विद्वान् अहं हविर्धानी सोमयाजी भवामि इति बुद्ध्वा दर्श पूर्ण- मासौ यजते, [16]अस्य यजमानस्य बर्हिषि सोमयागे दातव्यं [17]यद्यद्विद्यते तत् सर्वं[18]बर्हिष्यं दत्तम् [19]एव

देवा वा अहं (३) यज्ञियं नाविन्दन् ते दर्शपूर्णमासावपुनन् तौ वा एतौ पूतौ मेध्यौ यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते पूतायेवैन मेध्यो यजते नावास्यायां च पौर्णमास्यां च स्त्रियमुपयाद्यदुपेयान्नरन्द्रियः स्यात्

---

[1] ३. ॰ किं च ॰ नास्ति।
[2] अ॰ इ॰ उ॰ जो॰ पा॰ हा . स्वर्गत्वेन॰ ड॰ शृं॰ हो १ . स्वर्गलोकमार्गत्वेन। स्वर्गत्वेन॰ ड॰शृं॰हो१ .स्वर्गलोकमार्गत्वेन।
[3] आ॰ क॰ ड . अस्मिन्।
[4] ए शृं. . साक्षादेव।
[5] हो१ . प्रतिदिशन्ति तद्वन्न भवतीत्यर्थः।
[6] क॰ ड॰ शृं॰ हो१ . प्रशंसति।
[7] शृं॰ हो १ . निधीयन्ते।
[8] आ. उच्यते।
[9] अ॰ इ॰ उ॰ जो पा . प्रयुक्तं वृत्तं॰ हा . प्रत्युक्तं वृत्तं।
[10] आ॰ क . ॰भिषवणे।
[11] ए क . मासप्रवृत्तौ।
[12] आ॰क. इत्येव।
[13] ड॰ हो१ . सूत्रकृता।
[14] अ॰ इ॰ उ॰ जो॰ ना॰ पा॰ हा . ॰ हुत्वा॰ नास्ति।
[15] हो१ . कुर्वते।
[16] आ॰ क . तत ऊर्ध्वमस्य।
[17] ड . यद्धविः।
[18] अ॰ इ॰ उ॰ जो॰ ना॰ पा॰ हा . ॰बर्हिष्यं ॰ नास्ति।
[19] आ॰ क. ॰ एव नास्ति।

देवा वा इत्यादि॥ [1]"यज्ञार्हं यज्ञियम्"।"यज्ञर्त्विग्भ्यां घखनौ"(पा ५.१.७१) दर्शपूर्णमासाविति। कालत्रचनाविमा विदानीम्। य एवमिति। एवं वेदितुरेव एतौ [2]पूतौ भवतः॥
[3]भवति॥ [4]स्वल्पेपि [5]कर्मण्यधिककर्म संपादनवेदनेन फलाधिक्यप्राप्तिः पूर्वकाण्डे - "प्रजापतिर्यज्ञान- सृजत"(तैसं १.६.९) इत्यनुवाके प्रपञ्चिता ||

देवा इति॥ अथ दर्शपूर्णमासकर्मणोस्तिथिविषयविधिमर्थवादेनोन्नयति- 'देवा वा अहर्यज्ञियं नाविन्दन् ते दर्शपूर्णमासावपुनन् तौ वा एतौ पूतौ मेध्यौ यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते पूतावेवैनौ मेध्यौ यजते' इति॥ एतौ दर्शपूर्णमासौ, यज्ञावर्हतीति यज्ञियं तादृशमेकमपि अहः देवाः [6]"न अविन्दन्" न लेभिरे। ततो विचार्य दर्शपूर्णमासौ अमावास्यां पौर्णमासीं च दिनद्वयम् अपुनन् शोधितवन्तः [7]यज्ञियं निश्चितवन्त इत्यर्थः। यस्मिन् दिने सूर्य एव दृश्यते चन्द्रमास्तु [8]लेशतोपि न दृश्यते सोयं दर्शः। अमावास्या च तादृशी। तस्यां तिथौ सूर्येण सहैव वसतश्चन्द्रमसो द्रष्टुमशक्यत्वात्। अतः सा तिथिः [9]सूर्यमात्रदर्शनात् दर्शनामाङ्कितस्य कर्मणो योग्या"। यस्यां तिथौ चन्द्रमण्डलं संपूर्णं दृश्यते सा पौर्णमासी। सा चन्द्रमसः पूर्तेः पूर्णनामाङ्कितस्य कर्मणो योग्या। प्रतिपदादिषु चतुर्दश्यन्तासु तिथिषु चन्द्रमा लेशतो दृश्यते न [10]"तु संपूर्णः" नाप्यत्यन्तमदृष्टः। अतस्तयोः कर्मणोर्योग्या न भवन्ति। तस्मात् तौ एवं एतौ उक्तौ तिथिविशेषौ देवैरुक्तरीत्या शोधितौ सन्तौ यज्ञयोग्यौ संपन्नौ। अत्र दर्शपूर्णमासशब्दस्तिथिपरो न [11]तु कर्मपरः। यः तु एवं तिथ्योः शुद्धिं विद्वान् कर्मद्वयं कुरुते सोयं शौधितौ यज्ञयोग्यौ तिथिविशेषावेव प्राप्य कृतवान् भवति। तस्मात् तयोस्तिथ्योः कुर्यादिति तात्पर्यार्थः॥

नेति॥ प्रसङ्गात् पुरुषार्थं कंचिन्नियमं विधत्ते - 'नामावास्यायां च पौर्णमास्यां च स्त्रियमुपेयाद्य- दुपेयान्निरिन्द्रियः स्यात्' इति॥

सोमंस्य॒ वै राज्ञोऽर्धमा॒सस्य॒ रात्रंय॒ पत्नंय आस॒न् तासांममावा॒स्य च पौर्णमा॒सीं
च॒ नयै॒त्(४) ते एंन॒म॒भि समंनह्येतां तं यक्ष्मं आछेद्राजांन॒ं यक्ष्मं आर॒दिति तद्रज-
य॒क्ष्मस्य॒ जन्म॒ यत् पापींया॒नसंव॒त् तत् पांपय॒क्ष्मस्य॒ यज्जा॒याभ्या॒ममिंन्द॒त् तज्जा॒ये-
न्यंस्य॒ य ए॒वमे॒तेषां॒ यक्ष्मांणां जन्म॒ वेद॒ नैनंमे॒ते यक्ष्मा विन्दन्ति स एते एव
नंम॒स्यन्नुपांधार॒त् ते अंब्रूतां वरं वृणावहा आ॒वं द॒ेवानां भाग॒धे अंसावा॒ (५) वदधिं

नामावास्यायां चेति॥ गतम्॥ रात्रय इति॥ पञ्चदश तिथयः। पत्नयः इति छान्दसो एनम् अभिभूय यक्ष्मः क्षयरोगः वर्णविकारः। अभि समनह्येतामिति। सोमेन राज्ञा अनुपेते त्यक्ते एते तिथी आभिमुख्येन वा भोक्तृत्वेन गृहीतवत्यौ। ततः तं तथा ताभ्यां भुज्यमानं [12]आर्छत् आर्तमकरोत्॥ राजानं यक्ष्म आरदित्यादि। व्याख्यातम्। अमावास्यायामिति शेषः॥ स एते इत्यादि॥ गतम्। भागधे इति। भागानां हविषां धात्रौ आवाम् असाव। भवाव। —[13]"आवत् अधि आवयोरेव उपरिष्टात्" देवाः इज्यान्ता इति। [14]"पूर्ववल्लेटि ऐकारादि"। तस्मादित्यादि॥ गतम् ||

भूतानीत्यादि॥ सर्वाणि भूतानि क्षुधं बुभुक्षां घ्नन्ति तदुपघात हेतुभिरुपशमयन्ति। सद्यः समानेह्नि एकस्मिन्नहनि सकृदुपघात हेतुशमनं कृत्वा क्षुधं हन्ति। अर्धमासे देवाः

सोमस्येति॥ पूर्वोक्तयोस्तिथ्योर्य ज्ञियत्वमाख्यायिकया प्रपञ्चयति - 'सोमस्य वै राज्ञोर्धमासस्य रात्रयः पत्नय आसन् तासाममावास्यां च पौर्णमासीं च नोपैत् ते एनमभि समनह्येतां तं यक्ष्म आछेद्राजानं यक्ष्म आरदिति तद्राजयक्ष्मस्य जन्म यत् पापीयानभवत् तत् पापयक्ष्मस्य यज्जायाभ्यामविन्दत् तज्जायेन्यस्य य एवमेतेषां यक्ष्माणां जन्म वेद नैनमेते यक्ष्मा विन्दन्ति स एते एव नमस्यन्नुपाधावत् ते अब्रूतां वरं वृणा- वहा आवं देवानां भागधे असावाऽऽवदधि देवा इज्यान्ता इति तस्मात् सदृशीना रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमास्यां च देवा इज्यन्त एते हि देवानां भागधे भागधा अस्मै मनुष्या भवन्ति य एवं वेद' इति॥

द॒ेवा इंज्यान्ता॒ इति॒ तस्मांत् स॒दृशींनाँ रात्रणाममावा॒स्यांयां च पौर्णमा॒स्यां
चं द॒ेवा इंज्यन्त ए॒ते हि द॒ेवानां भाग॒धे भांग॒धा अंस्मैं मनुष्यां भवन्ति॒ य ए॒वं
वेदं भूतानि॒ क्षुधंमन्नन्त्स॒द्यो मंनुष्यां अर्धमा॒से द॒ेवा मा॒सि पि॒तरं संवत्स॒रे
वन॒स्पतंय॒स्तस्मा॒दहंरहर्मंनुष्यां अशंनमिच्छन्तेर्धमा॒से द॒ेवा इंज्यन्ते मा॒सि पि॒तृभ्यंः
क्रियते संवत्सरे वन॒स्पतंयः फलै (६) गृह्णन्ति॒ य एवं वेद हन्ति॒ क्षुधं भ्रातृंव्यम्॥(६)॥

[प॒श्यति ताभ्या॒महरेंदसाव॒ फलँ स॒प्त चं।]

क्षुधं घ्नन्ति हविर्भिर्यागप्रभवः। मासि पितरः श्राद्धेन। वनस्पतयः संवत्सरे फलग्रहणेन तृप्ताः क्षुधं घ्नन्ति। तस्मात् पर्वणिपर्वणि यष्टव्या देवा इति॥

---

[1] मै४. यज्ञियं यज्ञार्हम्।
[2] तं३ . पूर्वेण।
[3] अ० इ० उ० जो० ना० पा० हा ॰ भवति॰ इत्यस्यानन्तरं ॰ बर्हिष्यं ॰।
[4] हो १ . सत्त्वेपि।
[5] अ०इ०उ०जो०ना०पा०हा . °संपादनं वेदनेन।
[6] आ . ॰न अविन्दन् ॰ नास्ति।
[7] आ०क. यज्ञियत्वं।
[8] आ० क. ॰लेशतोपि नास्ति।
[9] ड. सूर्यनामाङ्कितस्य कर्मणो योग्यताग्हो १ . सूर्यदर्शनामाङ्कितस्य कर्मणः योगतःय शृं. सूर्यमात्रे दर्शनामाङ्कितस्य कर्मणः योग्या।
[10] आ० क . पूर्णः। पूर्णः।
[11] आ० क. ॰तु ॰ नास्ति।
[12] तं३. आगच्छत्।
[13] मै४ . आवयोरेव अधि उपरि।
[14] तं३ ० मैलं पूर्ववत् लेट्।

इति द्वितीये पञ्चमे षष्ठोनुवाकः॥

अर्धमासस्य शुक्लपक्षस्य रात्रयः एको वर्गः, कृष्णपक्षस्य रात्रयः [1]अपरो वर्गः। ते अमावास्यापौर्णमास्यौ एनं सोमम् अभि समनह्येताम् आभिमुख्येन संभोगाय गृहीतवत्यौ। बलात्कारेण [2]भुज्यमानं तं सोमम् अतिव्यवायेन क्षयव्याधिः प्राप्तवान्। एतच्च प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशदुहितर [3]"आसन्" (तैसं २.३.५) इत्यत्र [4]यथा व्याख्यातं, [5]"तद्वदत्रापि व्याख्यातव्यम्"। आवामुभे एव देवानां हविर्भागधारिण्यौ भवाव, [6]आवयोरधिश्रित्याग्न्यादयो देवाः इज्यन्ताम् इति अनयोर्वरः। एतयोर्भागधारित्वं जानते। मनुष्याः सर्वेपि भागं धारयित्वा प्रयच्छन्ति॥

भूतानीति॥ अथ मनुष्यादिसाम्योपन्यासेनोक्तार्थमेव पुनः प्रशंसति - 'भूतानि क्षुधमन्नन्त्सद्यो मनुष्या अर्धमासे देवा मासि पितरः संवत्सरे वनस्पतयस्तस्मादहरहर्मनुष्या अशनमिच्छन्तेर्धमासे देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते संवत्सरे वनस्पतयः फलं गृह्णन्ति य एवं वेद हन्ति क्षुधं भ्रातृव्यम् इति॥ भूतानि मनुष्याद्याः प्राणिनः। वनस्पतयः [7]पनसाम्राद्याः। तेषां फलग्रहणमेव क्षुन्निवारणरूपां तृप्तिं सूचयति। [8]"एवं क्षुधो हननं यः" वेद [9]सोप्यन्नसमृद्धया क्षुद्रूपं शत्रुं सर्वदा हन्ति॥

इति श्रीमत्सायणाचार्यविरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे कृष्णयजुर्वेदीय तैत्तिरीयसंहिताभाष्ये पञ्चमप्रपाठके षष्ठोनुवाकः॥

[1] आ. परः।
[2] ड० हो १ . नियुज्यमानं।
[3] आ० क. ॰आसन् ॰ नास्ति।
[4] आ० हा. ॰यथा ॰ नास्ति।
[5] आ० क. तथैव व्याख्येयम्।
[6] ड . आवदधि श्रि०।
[7] ड० शृं० हो१. पनसचूताद्याः।
[8] शृं.य एतं क्षुधो हननंय ड. एवं क्षुधो हननं ।
[9] आ . समृद्धःय ड०शृं०हो१दृसोऽन्न ं ।